

ВУК КАРАЦИЋ У ДРУШТВУ СРПСКЕ СЛОВЕСНОСТИ

АЛЕКСАНДАР М. МИЛАНОВИЋ

С а ж е т а к. – После детаљног описа статуса Вука и вуковаца у Друштву српске словесности, као и узрока за такав статус, у раду је акценат стављен на Вукове активности у Друштву које су биле мање истицане у досадашњим истраживањима иако су подстакле будуће значајне *кодификацијске иницијативе*, попут анализе ефеката урбанизације стандардног језика и његовог ширења у културним центрима на кајкавској територији, као и преиспитивања језичког деловања у престижним културним центрима, пре свега у Београду и Загребу.

Кључне речи: Вук Караџић, доситејевски језик, српски народни језик, терминологија, славенизам, провинцијализам, графија, ортографија, урбанизација, кодификација

1. ВУК И ТАДАШЊЕ НАУЧНЕ ИНСТИТУЦИЈЕ

Када се сагледа Вуков статус у Матици српској и када се узме у обзир да је он готово безизузетно био негативан све до помирљивог деловања Јована Суботића почев од 1846. године (Младеновић 1963: 141–166, Милисавац 1987: 194–201), онда се већ и само прихватање Вука Караџића за члана Друштва српске словесности (у даљем раду: Друштво) мора сматрати помаком у односу првих српских просветних, културних и научних институција према највећем реформатору нашег књижевног језика, писма и правописа.¹ Иако данас делује да је једногласни избор Вука Караџића за кореспондентног члана Друштва 11. јуна 1842. године (Крестић/Станић 2011а: 50) – и то на самом почетку деловања ове институције чији је члан међу првима постао – био најприроднији и најочекиванији када је српска филологија у питању,² тадашње

¹ И Александар Белић (1999: 30) констатује „да је рад Друштва у правцу одбране народног језика и правописа и његова проучавања био, иако не баш у сваком појединачном случају, ипак позитиван“.

² Статус *кореспондентног члана* добијали су истакнути интелектуалци ван Србије. Када су боравили у Београду, имали су, по Уставу, сва права као и редовни чла-

познате друштвене, тј. просветне и културне, околности у Србији такав избор су лако могле довести у питање (в. Стојановић 1924).³ Такође, и сâм Вук показивао је отворену скепсу према улози и функцији учених друштава код Срба. О томе илустративно сведочи и Вуково писмо Платону Атанацковићу од 31. јануара 1842. године, писано – чини нам се – са јасном намером да се порука пошаље не само новосадској већ и настајућој београдској институцији. У њему Вук пише о очекиваним и пожељним функцијама српских институција у настајању:

„Нико не може рећи да Матица, узевши је за онакову, као што се у почетку сама објавила, није од потребе и од користи народу нашем: али при свему томе свакоме се паметном човјеку може доказати, да је Матица до данас учинила више штете и срамоте, него користи и части. Узрок је томе ово што Матица није остала оно, што је постала, т. ј. друштво да помаже нашијем списатељима штампати књиге, него је одмах узела тон *ученоџа друштва*, и претворила се у литерарну партију“ (Карацић 1993а: 781).⁴

Вук је, очито, у време формирања Друштва сматрао да је примарни задатак српских културних институција обезбеђивање логистике за објављивање српских књига, истовремено сумњајући у могућност да делују и као научне, тј. као „учена друштва“.⁵ На другом главном заседању Друштва, одржаном 27. маја 1845, Вук указује и на значај дескрипције и прескрипције српскога језика у оквирима Друштва:

„Г[осподинъ] к[орреспондентный Чл[енъ] Вукъ С. Карацићъ говорио о томъ, како е Дружства главна дужность, да сrb[скій] езыкъ, као што у народу суштествуе, позна; да благо нѣгово скупѣ; да се онѣмъ књѣгама, у својој чистоћи и истинитости налази, ползуе, па потомъ све се покораваюћи правилама народнога езыка, и нѣговогъ свойства држећи се, да пропише и покаже правацъима Списатељима, по комъ ће се одсадъ болѣ и правилнѣ, него досадъ, моћи и умѣти писати, и по комъ бы се

нови. Међу првим кореспондентним члановима Друштва били су и: Јан Колар, Јован Хаџић, Вјекослав Бабукић, Људевит Гај, Павел Ј. Шафарик, Јернеј Копитар и др.

³ Преписка са Измаилом Ивановичем Срезњевским показује да је Вук са пажњом пратио пријем чланова у Друштво од самог оснивања, и о томе извештавао и стране научнике (Карацић 1993а: 857). Вук је изабран за кореспондентног члана на првој главној и редовној седници Друштва, одржаној од 11. до 14. јуна 1842. Славенизираним исказом Вук је Стефану Радичевићу 19. августа 1842. захвалио на пријему у Друштво: „Са особитом радости имао сам чест уз високопочитајемо писмо В. В. од 17. пр. м. примити диплому Дружства Србске Словесности на званије члена кореспондентног заједно с уставом и устројенијем његовим“ (Карацић 1993а: 896).

⁴ Ово писмо у директну везу са догађајима у Друштву доводи и Симић 1991: 247.

⁵ Вук је и у писму Пауну Јанковићу, попечитељу Попечитељства просвештења и председатељу Друштва, написаном 1844. изразио наду да ће Друштво „плаћати трошак за штампање мојих књига, које још на свијет желим издати“ (Карацић 1993б: 295). Вука, даље, Ђуро Даничић обавештава писмом од 13. августа 1847. да је Петар Нинковић за своју граматику од Друштва добио новац (Карацић 1993б: 813–814), и сл.

и у насъ еданпутъ могло рећи и лако показати: ова є књига добро и правилно србски написана, а ова ніє, препоручуюћи тога ради и уредно рецензиранѣ књига, коє на србскомъ езъку на свѣтъ излазе“ (Крестић/Станић 2011: 123–124).

Без обзира на првобитну Вукову скепсу, Друштво је од самога почетка јасно профилисало и научни аспект свога деловања. Стога већ на самом почетку реферата ваља нагласити да је Друштво *од оснивања*, и то управо у преломним годинама за трасирање путање не само српског књижевног и стандардног језика већ и српске културе, имало благонаклон однос према Вуковој реформи, упркос дуготрајном противљењу појединих чланова, па и читавог Друштва у почетку, да се прихвати Вуков граfiјско-ортографски модел.⁶ Критици су у Друштву и његовом *Гласнику* били подвргнути и други Вукови стандарднојезички поступци, попут оних примењених при преводу *Новоѣ завјешта*, а у негативним оценама предњачили су Јован Стејић и Никанор Грујић (Кулаковски 1987: 121–123).

2. СТРУКТУРА ДРУШТВА

Сагледавајући књижевнојезичко деловање Друштва у контексту односа Матице српске према Вуковој реформи (Младеновић Ж. 1965, Милисавац 1986, Милисавац 1987), може се закључити да је нова институција увидела где је грешила она старија, и у томе тренутку угледнија: ригидним забранама попут Текелијине није се могао спречити стандарднојезички процес који је одговарао општој духовној клими романтизма, којег су током 40-их година 19. в. са највећим одушевљењем прихватили млади српски интелектуалци, тј. управо они најснажнији и најспремнији за деловање у просвети, култури и науци. Отуда је Друштво међу своје чланове брзо прихватило не само Вука него и Вукове учитеље (попут Јернеја Копитара),⁷ присталице (попут Павела Јозефа Шафарика,⁸ Симе Милутиновића Сарајлије, Петра Петровића Његоша, Јована Гавриловића, Петра Матића итд.), па и најближе сараднике (попут Ђуре Дани-

⁶ „То је ипак сасвим другачији однос према Вуку него што је било код Хаџића. Да је то тако, тј. да су напредније и према Караџићу расположеније струје владале у оно време у Друштву, види се из сталног старања Друштвених чланова да Друштво буде ослобођено од оних ограничења у правопису која су била још 1832 г. прописана“ (Белић 1999: 28).

⁷ Вук је прву писану неформалну информацију да ће га Друштво примити у чланство, као и Ј. Копитара, добио писмом од Јована Гавриловића већ 14. новембра 1841. године (Караџић 1993а: 741).

⁸ Велики филолог прихватио је вуковску концепцију стандардног језика, а у оквиру ње „збиља није много полагао на Вукову правописну реформу, и ако ју је одобравао“ (Стојановић 1924: 558).

чића), као и интелектуалце који су Вуку својим деловањем много помогли у оквирима других институција (попут Јована Суботића у Матици).⁹

Стога се не може без резерве и допуна прихватити мишљење, изношено спорадично у литератури, како се нпр. „*Матици српској*, основаној 1826, придружила још једна угледна установа која је окупљала Вукове противнике“ (Симић 1991: 247). При анализи односа Друштва и Вука лако се превиђа или заборавља да је у Милошевој и милошевској Србији још увек важила забрана Вуковог граfiјско-ортографског модела, а да је управо Друштво водило изузетно храбру борбу против ове забране са Попечитељством просвештенија тј. министарством просвете. Без обзира на благонаклон однос Друштва према резултатима његове књижевнојезичке реформе, Вук је у почетку рада ове институције у њој видео само потенцијалну опасност, а своју улогу доживљавао првенствено као самоодбрамбену, што доказује писмо Јакову Живановићу од 24. августа 1842. године, у којем чак помало и омаловажава Друштво:

„По одласку Вашему био је овдје секретар Митрополита Бијоградскога, Сергије Николић, и казао ми је, да у Бијограду желе, да и ја будем ондје у засједанију *главноме* ученога друштва, које ће бити (или се *йочейши*) на крстов дан (14. Септемврија нашега): тако може бити, да ћу ја у почетку нашега Септ. поћи одавде у Бијоград. Истина, да ми је по трудно, *а и мрзи ме* [курзивом истакао А. М.], особито знајући, да ћу се много морати срдити, али сам опет рад отићи, да видим и то како ће изићи. Чујем, да се гдјекоји приправљају јавно да говоре против моје ортографије“ (Карацић 1993а: 901).¹⁰

Наравно, сходно тадашњој језичкој ситуацији, у Друштву је било и Вукових неистомишљеника и противника, што је стварало погодну платформу за институционалну плодносну стандарднојезичку политику у којој су покренута многа актуелна питања: питање граfiје и ортографије, питање нормативне граматике и речника, питање стварања и стабилизације различитих терминологија, питање статуса славенизама у књижевном језику и сл.

⁹ Између осталог, Ј. Суботић је први у Матици српској покренуо питање објављивања радова писаних Вуковим граfiјско-ортографским моделом у *Српском леiоiиису*, упркос забрани Саве Текелије. У чувеном раду „Нјке черте изъ повѣстнице сербскогъ књижества“, објављеном управо у Матичином *Српском леiоiиису* (бр. 74 и 76 из 1847), похвално је писао о Вуковом раду, што је изненадило и самога Вука (Милисавец 1987: 199). Такође, као цензор у Пешти одобрио је штампање Даничићевог *Раiиа за срiпски језик и iравоiис*. О овоме в. Суботићево писмо Вуку од 20. јула 1847. године (Карацић 1993б: 795).

¹⁰ За ово главно заседање Вук је плански обезбеђивао јаку логистичку подршку, што се види из писма П. Шафарику од 25. августа 1842: „На Крстовдан наш (14. Септ. по ст.) биће *главно* засједаније, и ја може бити да ћу онда бити ондје: хоћете ли ми Ви дати *Ваиш iлас*? Ако хоћете, а Ви ми пишете то у писму, али побрзо, да се не би задоцнило“ (Карацић 1993а: 907), или из писма Вукашина Радишића од 12. септембра исте године (Карацић 1993а: 920). О заседању Вук обавештава и Милоша Обреновића (Карацић 1993а: 912).

Вук је постао члан Друштва у најплодоноснијем периоду свога стваралаштва. После фазе упознавања са западним српским говорима и реконструкције књижевнојезичке норме из 30-их година, Вук током 40-их година 19. в. „развија највећу књижевну делатност“ (Белић 1998: 47), тј. објављује знамените књиге: од 1841. до 1846. штампа народне песме, 1847. превод *Новоџ завјешта*, а 1849. *Српске народне њословице* и *Ковчежић*. Можда је управо стога Друштву пружио мање него што се очекивало, иако је, сведочи преписка, све време постојања Друштва имао прецизан увид у његов рад.¹¹

3. СТАНДАРДНОЈЕЗИЧКА ПЛАТФОРМА ДРУШТВА

Основна стандарднојезичка поставка Друштва већ је била сасвим у складу са Вуковим погледима: избор *народноџ језика* за основицу будућег стандардног језика био је у образложењима, додуше, више мотивисан Доситејевим деловањем,¹² али је добро познато да је полазна идеја о потреби за народним језиком у српској књижевности била идентична код Доситеја и Вука. Несумњиво је да је селекцији идиома у Друштву, ипак, више допринело Вуково живо и актуелно филолошко деловање од 1818. године надаље него сећање на Доситејеве манифестне ставове о књижевном језику, иако се њима српска култура, у погледима изнетим најчешће у часописима или предговорима, непрестано враћала (Милановић 2013: 83–90).

Друштво је сасвим основано сматрало да су основа и парадигма стандарднојезичке лексике дати у Вуковом *Српском рјечнику* из 1818, потом и у другом издању из 1852, чиме је одало и формално признање овом лексикографском делу и вуковским нормативистичким начелима, па је у више наврата инсистирало да се и даље сакупљају народне речи које би га допуниле.¹³ Доситејевска концепција књижевног и стандард-

¹¹ Вукова улога понекад је била и само саветодавна, као у писму Вукашину Радишићу од 23. августа 1842. године (Караџић 1993а: 900). Путем писама добијао је и значајне информације о намерама и иницијативама чланова Друштва, као нпр. из писма Вукашина Радишића од 24. августа 1842: „Пишем сада и нашему Друштву Српске Словесности у Београд, да Оно не ита и не изговара, коју ће ортографију задржати. Намера ми је тога савета, да би се Оно при дужем времену предомислило и дошло на Вашу ортографију, коју му ја и предлажем, али врло из далека и завијено“ (Караџић 1993а: 904).

¹² У образложењу од 2. новембра 1844. указује се на то како „есте Друштву познато, како су се и колико Србски Списатељи одъ времена нашегъ славногъ Доситея Обрадовића досад трудили, да Србскій народный езъкъ [...] у рѣчима обогати и у строю своѣмъ дотера“ (Крестић 2011: 21).

¹³ План је био да се нове речи додају Вуковом речнику и да се тако изради велики речник српског језика (Перуничић 1973: 16).

ног језика, међутим, подразумевала је граматичку структуру преузету из новоштокавских говора, народну лексику као базичну, али и славенизме у горњем, интелектуалном слоју њеном.¹⁴ Како о народној основици граматичког система будућег српског стандардног језика више није било дилема ни полемика, централно нормативистичко питање током 40-их година 19. в. постало је, уз питање (орто)графије, заправо питање статуса лексичких славенизама и неологизама, махом калкова. Читаву полемику у Друштву о терминологији стога и треба анализирати у оваквом нормативистичком кључу, односно у контексту сукобљених погледа на судбину једног наслеђеног лексичког слоја (славенизама) и једног новонастајућег (кованица, које су често грађене противно твробеним моделима српског народног језика).

Примарно упутство Друштва било је да се лексичке празнине у стандардном језику попуњавају славенизмима или кованицама грађеним по узору на народни језик.¹⁵ Пуристичка лексичка решења које је у том смеру нудило Друштво у потрази за заменом интернационализмима углавном су доцније у србистици критикована без детаљније анализе, а понекад и без било какве анализе.¹⁶

4. НАУЧНА РЕЦЕПЦИЈА ВУКОВИХ АКТИВНОСТИ У ДРУШТВУ

О Вуковом деловању у Друштву писано је много и тешко је пронаћи аутора који је анализирао рад највећег реформатора српског књижевног језика, а да се при томе барем није осврнуо и на његове активности у овој београдској институцији. Готово по правилу истицана је Вукова улога у решавању актуелних терминолошких проблема. При анализи ових текстова лако је уочити промене у научној рецепцији Вуковог потеза везаних за развој терминологије: у почетку је његово деловање које је довело до заустављања терминолошких процеса у Друштву коментарисано са безусловном глорификацијом (нпр. Белић 1999: 23), док

¹⁴ „Срж Друштва српске словесности сачињавали су људи у начелу врло склони Вуковим идејама о народном језику, али несклони да се, прихватајући народни језик, истовремено у потпуности одрекну нашег 'словенског' наслеђа“ (Ивић М. 1999: 46). Уп. и Бјелаковић/Милановић 2013).

¹⁵ Ирена Грицкат-Радуловић (1996: 7) констатује: „Основна је концепција ДСС била та да треба неговати и усавршавасти српски језик, али га најпре ваља 'попунити' у оним мисаоним и стручним подручјима у којима му речи недостају. Језик се, према тој концепцији, не може образовати док се не пронађу или не скroje – у сазвучју са његовом природом – многе речи неопходне за живот на нивоу“. Уп. и Вилсон 1994: 285.

¹⁶ Уп. нпр. Поповић М. 1987: 319 и, на супрот томе, аргументоване анализе које указују и на добра решења у: Грицкат 1964: 136–137 и Ивић М. 1999: 47 и Младеновић А. 2008: 506.

су с временом почеле стизати и умереније оцене у којима су апострофирана и добра лексичка решења, а на крају су се међу историчарима појавили и дисонантни научни гласови, изнети без довољно лингвистичких увида, о томе како је Вук својим чином успорио „друштвену модернизацију“ (Јовановић 2002: 107).

Остали Вукови потези у оквиру Друштва, међутим, махом су у научним анализама остали запостављени, прекривени значајем Вукових погледа на развој и нормирање лексичког система и терминологија у оквиру њега. Вук, нажалост, свакако није спадао међу најактивније чланове Друштва, о чему сведоче како записници са седница Друштва (Крестић/Станић 2011) тако и садржаји *Гласника*, али су поједини његови поступци који су били директно мотивисани деловањем Друштва, а који су мање коментарисани, битно предиспонирани физиономију савременог стандардног језика српског. Њима ћемо стога у наставку посветити више пажње

5. ДАЉА УРБАНИЗАЦИЈА СТАНДАРДНОГ ЈЕЗИКА

Павле Ивић је већ истакао да су реконструкције норме из 1836. и 1839. допринеле процесима „урбанизације вуковског књижевног језика“ (Ивић П. 1991: 188–189) јер су као узорни узети градски говори чији су облици доприносили „опћеној правилности“. И при Вуковом нормирању екавице фокус нормативистичке пажње пренет је са руралних на урбане екавске говоре, Београда и Крагујевца. У њима је Вук додуше препознавао и лош утицај „писатеља“, што је истакнуто и у истраживањима Милке Ивић, али је на истом месту наглашено и то да се Вук ипак определио за „београдско-крагујевачку недоследну екавштину“ (Ивић М. 1990: 48). Говори културних центара дакле сагледавали су се истовремено и као престижни, на нивоу заједнице, и као потенцијално „искварени“ на нивоу појединаца, тј. код писаца.

Вуковим деловањем у Друштву пажња филолошке јавности усмерена је на језичку праксу још једног града – Загреба, кроз констатацију да ако чланови Друштва не буду учили српски народни језик, „онда ће се испунити оно, што су говорили гдјекоји учени Руски путници, да ће доћи вријеме, кад ће Срби из Сријема, из Бачке и из Србије ићи у Загреб да уче Српски. Они су ово говорили пошто су видјели, како се у Пешти и овдје мисли и ради о језику нашем“ (Караџић 2001: 150).

Тешко је рећи да ли је Вуково познато позивање на загребачку језичку праксу из говора у Друштву заправо било похвала или осуда.¹⁷

¹⁷ Милка Ивић сматра да је овом приликом Вук упирао „одушевљен поглед у Загреб, где су главну реч о језику водили његови пријатељи, Илири“, уз напомену да

Наиме, могуће га је протумачити и као упозорење да ће се *чак* и у Загребу говорити и писати правилније него међу Србима уколико се нашем језику погрешно приступи.¹⁸ Чињеница је да Вук током 40-их година 19. в. није имао превисоко мишљење о неилирској загребачкој језичкој пракси,¹⁹ али је несумњиво да је овакав став о Загребу као парадигми нормативности повећао српско интересовање за илирску реализацију вуковског језика и изазвао бројне индиректне реакције чак и међу изразитим вуковцима.

Током 1845–1846. Ј. Суботић у необјављеној *Српској граматички*, писаној за конкурс у Матици српској, анализира и језик актуелних хрватских писаца, а коментари језика у хрватским (махом загребачким) књижевним и публицистичким делима, као и у загребачком казалишту, стижу са различитих страна, и углавном су негативни, првенствено због рогобатне неологизације.²⁰ Скривена полемика са наведеним Вуковим ставом трајала је и деценијама касније, а посебно бритко о загребачкој језичкој пракси писао је и експлицитни вуковац Лаза Костић.²¹ Загребачку језичку праксу дискретно је критиковао из друге перспективе много година касније и Љубомир Стојановић.²²

Очито је да је Вуковом реакцијом у Друштву покренут процес у којем је филолошки фокус суштински скренут са језичке праксе руралне периферије на ону у урбаним културним центрима, и то на територији

је то на чланове Друштва морало „поразно деловати“ (Ивић М. 1999: 48).

¹⁸ У истом тексту Вук хвали само језик загребачких илираца Димитрија Деметера и Станка Врза, „који нијесу рођени Срби, па Српски тако пишу, да им међу нашијем писатељима није ласно једнаке наћи“ (Караџић 2001: 149).

¹⁹ Индикативно је овде нпр. Вуково писмо Анти Кузмановићу од 21. јуна 1847. године (Караџић 1993б: 773–778). У још горем тону пишу Вукови сарадници, попут Славка Златојевића у писму од 15. јула 1848: „Ја стадох слушати шта и како се говори у Загребу, али све швабетина проклета, једва десети знаде нешто нашки“ (Караџић 1994: 211), или Игњата Брлића у писму од 8. маја 1849: „Морав сам сада очито на Загребце скочит, јер нам курве аманха покварише наш красни народни језик“ (Караџић 1994: 432).

²⁰ О Стеријиним ставовима о загребачким кованицама в. Ивић М. 1999: 48 и Кићовић 1958: 48. Београдски цензор Василије Лазић 1844. године забрањује, уз Стеријино знање и допуштење, да се у *Новинама српским* употребљавају „нове, рогобатне и тако назване илирске речи“ (Поповић М. 1987: 318).

²¹ „Ali čim ko u Zagrebu ili u zagrebačkom području zaista i bez nevolje izmisli i skuje kakvu riječ, ta se odmah prima na sve strane, čisto se grabe o nju, od Lovčena do Kladova. Isto tako rado primaju hrvatski novinari utakmice nenarodne riječi iz srpske ruke, samo što to ređe biva“ (Костић 1990а: 231).

²² „И као год што ја *чакавски* дијалекат не могу никад назвати *српским* [...] исто тако и Хрвати не треба да се љуте, кад им се рече да је онај дијалекат, којим говоре и пишу, или боље рећи, *којим се њруде да љоворе и љишу у Загребу* [курзивом истакао А. М.], дијалекат српски, јер до илирског покрета није било човека који је тако говорио и писао а да се Хрватом називао; напротив тим дијалектом говоре Херцеговци, народ који се од старине само Србима називао“ (Стојановић 2000: 208).

која није била само штокавска, већ сада и кајкавска. Такође, све већа пажња посвећује се писаном изразу и језичким поступцима појединаца: књижевника, новинара и др.

6. СТАТУС ПРОВИНЦИЈАЛИЗАМА („РЕЧИ ПРЕДЕЛНИХ“)

Није познато да ли је Стерија читао поменуту Суботићеву рукописну *Српску граматичку*, написану 1845–1846. године, у чијем „Уводу“ се налази и 9. параграф под насловом „Провинцијализми“. У њему аутор износи трезвено нормативистичко и стилистичко мишљење: „Гдѣ се књижевни језик већ утврдио, ондѣ постои разлика између рѣчи књижевног језика и провинцијализма. Свака сирѣч рѣч, која у једном или у другом нарѣчију живи, а у књижевни језик примљена није, зове се провинцијализмом. Овакве рѣчи у сталном већ књижевном језику употребљавати само је кадкад дозвољено“ (Суботић 1847: 17). Стерија се у краћем тексту „О србскимъ рѣчма предѣлнымъ“, објављеном прво у *Подунавци* (1845), а потом и у првом броју *Гласника* (1847), такође посветио овом лексичком слоју, указујући на неке речи које се по његовом мишљењу чују само у Вршцу. Осим ковања терминологије, Вук је осудио и Стеријин лексиколошки покушај везан за проучавање провинцијализама, стајући на супротну позицију у потрази за критеријумима шта је заправо нормативна лексема, а шта дијалектизам у време када још не постоји стабилизвана норма: „Док народ нема особитога књижевнога језика, дотле не може имати ни *предјелнијех* ријечи, које се у *књиџама* не могу *уиошребљавати*. У таковоме је стању и наша данашња књижевност. Данас је у нас свака ријеч народна, која се у народу говори, макар и у једноме селу“ (Караџић 2001: 185).

И док Стерији припада „слава првог Србина који је повео разговор о провинцијализмима у српском језику“ (Ивић М. 1999: 50), или барем слава једног од првих, Вук је био први који је на ову лексиколошку иновацију реаговао, будући тако даљи научни интерес за провинцијализме и за дијалектологију уопште. Иако је Вукова реакција била негативна, што је зауставило Стеријина истраживања, битно је да је Вук у Друштву утицао на преиспитивања филолошких и лингвистичких поставки везаних и за стандардни и за народни језик, као и за корелације међу њима.

Трећа лексикографска и лексиколошка Стеријина замисао, исказана радом такође објављеним у првом броју *Гласника*, била је објављивање речника синонима. Она се, практично, делом надовезивала на идеју о регистровању провинцијализама. Реализацију треће Стеријине идеје није директно спречио Вук, већ Петар Матић „један од најоданијих Вукових савезника у одвраћању од лексикографских подухвата“ (Ивић М. 1999: 50).

7. ВУКОВ ПОГЛЕД НА СТАТУС СЛАВЕНИЗАМА

Језичка пракса Друштва, оличена и у вођеним записницима и у штампаном *Гласнику*, подразумевала је доситејевски концепт са уобичајеним славенизмима у вишој лексици. Вук и вуковци у Друштву, у својој језичкој пракси у оквирима институције као и ван ње, и даље су ограничавали употребу славенизама, сматрајући их сувишним у будућем стандардном језику. Иако је 1814. кренуо са позиције толерантног односа према славенизмима, у време стварања Друштва Вук је и даље био на позицији из 1818. године: да у стандардном језику треба сачувати само славенизме одомаћене у живом говору.

Негативан однос према свим другим славенизмима лако се може препознати у Вуковој реакцији на идеју о нормирању терминологија, у којима би многи термини имали црквенословенско или руско фонетско-фонолошко тј. творбено обележје.²³

Реакција на овакав поглед на славенизме нарочито је била бурна у Друштву након што је Вук објавио свој превод *Новоџ завјешта* (1847), а многи аутори, пре свих Јован Стејић и Никанор Грујић, осећали су да је Вук неправедно годинама другима замерао на употреби лексичког слоја за којим је сада и сâм посегао.²⁴ Стандарднојезичке тенденције ван Друштва, међутим, немогуће је било спречити у Друштву самом, па и језик записника од тренутка када секретар постаје Ћ. Даничић постаје на плану селекције лексике све ближи народном и вуковском, а све удаљенији од доситејевског језика.

8. ВУКОВА ЛОГИСТИКА ПРИ ПОБЕДАМА У ДРУШТВУ

У Друштву је, истакли смо већ, Вук био окружен истовремено истомишљеницима и неистомишљеницима. Са првима је, по већ примењеном моделу, до детаља развијао стратегију и тактику деловања. Логистичка подршка Вукових присталица управо је и омогућила три његове победе у оквиру Друштва: а) наметање идеје о одустајању од нормирања терминологија, у чему је пресудно помогао Петар Матић; б) јачање идеје о напуштању славенизама, у чему је кључну улогу одиграо Ђуро Даничић, а споредну Петар Матић (Стојановић 1924: 582–583) и Партеније Дубајић (Перуничкић 1973: 10); в) јачање идеје о прихватању

²³ „Одреднице су овде дате најчешће на латинском а њихови преводи, термини, на српском народном или су посрбљени у његовом духу: дати су затим на славено-српском и на славенском (рускословенском), као и на руском језику“ (Младеновић А. 2008: 503).

²⁴ О другим Стејићевим неподударанима са Вуковом језичком концепцијом в. Поповић Љ. 1995 и Мршевић-Радовић 2007.

Вукове графије и ортографије (Крестић 2011: 24), где је поново главна рола била Даничићева. Већ уз први број *Гласника* (1847) Друштво је покренуло питање забране Вукове графије и ортографије у свом гласилу, те указало на жељу аутора да примене вуковски модел, о чему Ј. Гавриловић обавештава Вука у писму од 28. новембра 1847:

„Ђуро Даничић ктео є, да пошлѣ овамо, да се нешто у гласнику штампа; алъ са правописомъ Вашимъ. Колико су рада Г. Г. ученогъ друштва да добию прилоге добре за гласникъ; толико имъ је тешко, што немогу Вашимъ правописъ штампати; знате да за тај правописъ постпои за конѣ, заоставши одъ Кн. Милоша, али ипак сада оће учено друштво, *да противъ те забране нешто представи*: да се она то єст дигне, ма само за гласникъ, па да се у овопме може и Вашимъ правописомъ штампати; ако друштво то изради; онда ћу и я што написати за гласникъ и *Вашимъ правописомъ штампати*“ (Караџић 1993б: 883).²⁵

Најјаче упориште у Друштву Вуку је, наравно, био Ђ. Даничић, кога су већ сви дубоко научно уважавали и у оквиру институције и у целом славистичком свету. Даничићев утицај нарочито је ојачао након што је постао секретар Друштва (1857), а тиме је директно јачала и вуковска позиција у институцији. Године 1858, у време Даничићевог секретаришања, избио је сукоб између Друштва и Попечитељства просвештенија око ортографије у Друштву јер попечитељ није хтео да потпише дипломе Друштва намењене новим члановима. Дуготрајна преписка између двеју институција завршила се, показаће се, коначном победом Друштва, али тек после престанка његовог рада (1868). Од Даничићевог времена у Друштву оно је „добило важну битку којом је утабало пут победе Вуковој језичкој реформи“ (Крестић 2011: 28).²⁶

Формирање нове институције донело је нова позиционирања српских интелектуалаца и нове односе међу њима. То је посредно водило и промени у активностима истакнутих личности: док је, на пример, Јован Суботић у Матици српској био више него активан, у Друштву као да га није ни било. Са друге стране, Стерија је према Матици био сасвим резервисан (Милисавац 1986), а раду у Друштву препустио се свим снагама. Са структуром Друштва и односима снага у њему Вук је био одлично упознат, а одлично разумевање односа између чланова омогућило му је ефикасно деловање. Своје противнике ниподаштавао је званичним предлозима да уче српски језик.²⁷

²⁵ О негативном исходу гласања на овој седници Ј. Гавриловић обавештава Вука 18. децембра 1847. године (Караџић 1993б: 890). О овом проблему уп. Крестић 2011: 24.

²⁶ Даничић је напустио Друштво 1861. године зато што је одбило да штампа *Рјечник из књижевних старица српских* (Перуничић 1973: 18).

²⁷ „Вук се каје што није тражио да се гласа о његову предлогу, т. ј. да чланови Друштва управо уче српски, и мисли да би на његовој страни била још седморица чла-

9. ЗАКЉУЧАК

Српска лингвистика, у зависности од фокуса истраживача, нудила је две слике Вука Караџића: Вука као револуционарног рушитеља старих, махом конзервативних књижевнојезичких схватања, али и Вука као градитеља новог, ефикаснијег просветног и просветитељског језичког модела. На првој слици, Вук романтичар изгони авети класицизма и сентиментализма из српскога књижевног језика. На другој, далеко реалистичнијој слици, Вук ствара економичан и ефикасан систем за описмењавање и хомогенизацију нације у настајању, што је био романтичарски идеал. Када се сагледавао Вук рушитељ, критички тонови су се најчешће везивали за његово деструктивно деловање у Друштву у вези са покушајем нормирања терминологија. Други аспекти Вукове активности у Друштву неупоредиво су мање истицани, иако су подстакли многе значајне *кодификацијске њосџуйке*, попут анализе ефеката урбанизације књижевног језика и његовог ширења у културним центрима на кајкавској територији, као и преиспитивања језичког деловања у престижним културним центрима, пре свега у Београду и Загребу.

Као друго, мора се нагласити да је развој стандарднојезичких схватања у Друштву, и то у смеру приближавања вуковским идејама, директно утицао и на промене у Матици српској. Ова корелација између институција, и то морамо додатно истаћи, није до сада довољно анализирана, и поред корисних Милисавчевих опсервација (Милисавец 1986: 385). Кључну улогу у процесу размене и прихватања филолошких идеја имали су интелектуалци који су истовремено били чланови и Матице и Друштва, попут Константина Бранковића или Јована Суботића. Управо Ј. Суботић побеђује 1847. на Матичином конкурс за српску граматику, иако је она написана Вуковом ћирилицом којој је додата графема јат. Иако ова грамика баш због графије у њој никада није штампана, „вуковица“ је ипак почела продирати у Матицу, чему су додатно допринели Суботићеви уреднички поступци и његови огледи у *Српском лејџојису*.

Ваља као треће на крају, такође, истаћи и да се по правилу више запажало шта је Вук дао Друштву, а мање шта је Друштво дало Вуку. Парадоксално у односу на опис у постојећој литератури, заправо се мора констатовати да је више Друштво помогло Вуку но Вук Друштву. Наиме, заузет бројним пословима, Вук је био више пасиван члан, који је из даљине пажљиво пратио, а донекле преко сарадника и контролисао, филолошке потезе у институцији. Са друге стране, Друштво је водило директну и храбру борбу са Попечитељством просвештенија за укидање забрана на Вуков графијско-ортографски модел у Србији, чему

нова“ (Стојановић 1924: 585). Овај потез неки Данкан Вилсон назвао је „утрљавањем соли у ране“ (Вилсон 1994: 287).

је најдиректније и допринело. Коначно и најважније, Вукова реформа српског књижевног језика добила је по први пут легитимитет у једној домаћој научној институцији, што се индиректно види и у развоју језика и правописа у записницима Друштва, чиме је трасиран пут српске културе у другој половини 19. века, једном од најдинамичнијих периода у развоју и сазревању не само те културе већ и читаве нације.

ИЗВОРИ

Караџић 1993а: Вук Караџић, *Прејиска V*, Сабрана дела Вука Караџића, књига двадесет пета, Београд: Просвета.

Караџић 1993б: Вук Караџић, *Прејиска VI*, Сабрана дела Вука Караџића, књига двадесет шеста, Београд: Просвета.

Караџић 1994: Вук Караџић, *Прејиска VII*, Сабрана дела Вука Караџића, књига двадесет седма, Београд: Просвета.

Караџић 2001: Вук Караџић, *О језику и књижевности*. 3/1, Сабрана дела Вука Караџића, књига четрнаеста (1), Београд: Просвета.

Крестић/Станић 2011а: Василије Ђ. Крестић и Миле Станић, *Записници седница Друштва српске словесности : 1842–1863*, 2/II, Београд: Српска академија наука и уметности.

Крестић/Станић 2011б: Василије Ђ. Крестић и Миле Станић, *Записници седница Друштва српске словесности : 1842–1863*, 2/I, Београд: Српска академија наука и уметности.

ЛИТЕРАТУРА

Белић 1998: Александар Белић, *О великим ствароцима*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Белић 1999: Александар Белић, *Из историје установа : Српска академија наука и уметности, Универзитети, Коларчев народни универзитети, Руска академија наука, Сећање на људе и догађаје*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Бјелаковић/Милановић 2013: Исидора Бјелаковић и Александар Милановић, „Неке фонетске, морфолошке и лексичке одлике језика *Дневника* Саве Текелије (1795–1797)”, у: *Сава Текелија и његово доба у огледалу савремене науке* (прир. Пера Ластић и Золтан Бада), Будимпешта: Српски институт, 211–224.

Вилсон 1994: Данкан Вилсон, *Животи и време Вука Стефановића Караџића 1787–1864 : образованост, књижевност и национална независност у Србији*, Београд: Просвета.

Грицкат 1964: Ирена Грицкат, „Покушаји стварања српске научне терминологије средином прошлог века“, *Наш језик*, н. с., XIV, 2–3, 130–140.

Грицкат-Радуловић 1996: Ирена Грицкат-Радуловић, „Наука о језику у делатности Академије“, *Глас САНУ*, CCCLXXIX, Одељење језика и књижевности, књ. 15, 1–83.

Ивић М. 1990: Милка Ивић, *О језику Вуковом и вуковском*, Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада.

Ивић М. 1999: Милка Ивић, „Година 1847: I свеска Гласника Друштва српске словесности“, у: *Година 1847. у српској књижевности и култури : 150 година касније* (ур. Предраг Палавистра), Београд: Српска академија наука и уметности, 45–52.

Ивић П. 1991: Павле Ивић, *О Вуку Караџићу*, Нови Сад – Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Ивић П. 1998: Павле Ивић, *Прејзглед историје српског језика*, Нови Сад – Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Јовановић 2002: Мирослав Јовановић, *Језик и друштво историја*, Београд: Стубови културе.

Кићовић 1958: Мираш Кићовић, „Два сведочанства о Стерији“, *Зборник Мајице српске за књижевност и језик*, IV/V, 1–10.

Костић 1990: Лаза Костић, *О књижевности и језику* (приредила Хатица Крњевић), Нови Сад: Матица српска.

Крстић 2011: Василије Крстић, „Предговор“, у: Василије Ђ. Крстић и Миле Станић, *Записници седница Друштва српске словесности 1842–1863*, 2/1, Београд: Српска академија наука и уметности, 13–32.

Кулаковски 1987: Платон Кулаковски, *Вук Караџић, његов рад и значај у српској литеративи*, Београд: Просвета.

Милановић 2013: Александар Милановић, *Језик весма љозезан*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

Милановић 2014: Александар Милановић, *Језик Јована Суботића*, Београд: Чигоја штампа – Филолошки факултет.

Милисавац 1986: Живан Милисавац, *Историја Мајице српске. I део : 1826–1864*, Нови Сад: Матица српска.

Милисавац 1987: Живан Милисавац, *Мајица српска и Вукова реформа*, Нови Сад: Матица српска.

Младеновић Ж. 1965: Живомир Младеновић, *Вук Караџић и Мајица српска*, Нови Сад: Матица српска.

Младеновић А. 2008: Александар Младеновић, „Стеријина схватања о терминолошком речнику српског језика“, у: *Историја српског језика : одабрани радови*, Београд: Чигоја штампа.

Мршевић-Радовић 2007: Драгана Мршевић-Радовић, „Јован Стејић и Стојан Новаковић о српском књижевном језику“, *Славистика*, XI, 371–379.

Перуничкић 1973: Бранко Перуничкић, *Друштво српске словесности 1841–1864*, Београд [рукопис].

Поповић Љ. 1995: Љубомир Поповић, „Стејићева концепција српског књижевног језика“, *Књижевност и језик*, XLIII, 3–4, 1–31.

Поповић М. 1987: Миодраг Поповић, *Вук Стеф. Караџић*, Београд: Полит.

Симић 1991: Радоје Симић, *О нашем књижевном језику*, Никшић: НИП „Универзитетска ријеч“.

Стојановић 2000: Љубомир Стојановић, „Приступна академска беседа Љуб. Стојановића“, *Српски језик*, V, 181–209.

Стојановић 1924: Љубомир Стојановић, *Живот и рад Вука Стефановића Караџића*, Београд – Земун: Штампарија графичког завода „Макарије“.

Суботић 1847: *Србска грамаџика* [рукопис].

Aleksandar M. Milanović

VUK KARADŽIĆ AND THE SOCIETY OF SERBIAN LETTERS

S u m m a r y

After providing a detailed outlook on the status that Vuk Karadžić and his followers had in the Society of Serbian Letters, the paper will thoroughly address Vuk's activities in the Society which so far have been much less in the scholars' scope despite the fact those were the exact activities that initiated future important *codifying procedures*. Such procedures involved the following: 1) the study of the effects of urbanization of standard language and its spreading through cultural centers across the territory where kajkavian dialect was spoken, and 2) analyzing and redefining language activities in prestigious cultural centers, namely Belgrade and Zagreb.